

Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje), Arhivsko društvo Slovenije, Viri št. 19, Ljubljana 2004, 424 strani.

Z izidom tretje knjige edicije Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije je prof. dr. Božo Repe udeležil svoj delovni program, ki si ga je zastavil leta 2002 ob izidu monografije Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije, da bo prelomno dogajanje v sodobni slovenski zgodovini v osemdesetih letih in prvih dveh letih naslednjega desetletja osvetlil tudi z integralno objavo izbranih ključnih dokumentov. Na ta način je zainteresiranim bralcem ponujena možnost, da se o zgodovinskem dogajanju, ki ga je večina aktivno doživljala, poučijo tudi neposredno prek primarnih virov ter ga primerjajo s prikazi v zgodovinsko in memoarski literaturi.

Pristop k čim bolj vsestranski in poglobljeni podobi poti do demokratizacije in osamosvojitve Slovenije je terjal velike napore avtorja in izdajatelja. Božo Repe je z dolgoletnim preučevanjem virov za to tematiko postal odličen poznavalec le-teh. Soočiti se je moral z velikim problemom; "iz komaj obvladljive količine" gradiva izbrati najpomembnejše dokumente. Pri tem je bila nujna subjektivnost. Dodati je treba še dejstvo, da je veliko najnovejše arhivske dokumentacije še pri ustvarjalcih. Glede na obsežnost ohranjenih virov je moral prvotni načrt, da jih objavi v eni knjigi, razširiti in za vsakega od treh tematskih sklopov, t. j. opozicija in oblast, Slovenci in federacija ter osamosvojitve in mednarodno priznanje, oblikovati posebno knjigo. Takšno odločitev so terjale tudi finančne težave pri zagotavljanju sredstev za tisk. Za izdajatelja Arhivsko društvo Slovenije in še posebej za uredništvo zbirke Viri, v kateri od leta 1990 vsako leto izide najmanj ena knjiga dokumentov o pomembnih vidikih novejši zgodovine Slovencev (skupaj jih je izšlo dvajset) je bila doslej najzahtevnejša naloga prav izdaja treh knjig Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. To naj ilustriramo s podatkom, da obsegajo 17., 18. in 19. zvezek zbirke, ki so izšli v zadnjih treh letih, nad tisoč strani, na njih pa je Božo Repe pripravil za objavo več kot tristo dokumentov iz obdobja od konca sedemdesetih let do sprejema Republike Slovenije v OZN maja 1992 ter spremno besedilo.

Tretji del obravnavanih virov tematsko zajema šest sklopov: razglasitev osamosvojitve, reakcijo zveznih organov, Evropske skupnosti in ZDA, intervencijo JLA in slovenski odgovor v prvem poglavju, v naslednjih diplomatski poseg Evropske skupnosti: najprej dve neuspešni posredovanji na pogajanjih v Zagrebu in nato pogajanja na Brionih ter Brionsko deklaracijo, odnose Slovenije in Jugoslavije po njej, ponesrečeni poskus, da bi Jugoslavijo vsaj v ohlapni obliki obnovili na haaški konferenci, v sklepnem poglavju pa so dokumenti o mednarodnem priznanju Republike Slovenije. Glede na to, da nekateri dokumenti vsebujejo podatke za različne probleme, je moral Repe posvetiti veliko pozornost smiselni uvrstitvi v ustrezna poglavja.

S 143 dokumenti različne narave – od uradnih zapisnikov, magnetogramov, zabeležk, ukazov, pisem, izjav, predlogov, poročil, stališč, analiz in pravnih aktov tedanjih slovenskih državnih organov (t. i. "razširjenega" Predsedstva Republike Slovenije, izvršnega sveta in nekaterih njegovih ministrstev ter Skupščine Republike Slovenije, zveznega izvršnega sveta in drugih zveznih organov, vrha JLA, mednarodne skupnosti in improviziranih slovenskih diplomatskih predstavništev – lahko sledimo napetemu, negotovemu in nepredvidljivemu dogajanju v Sloveniji v času od intervencije JLA junija 1991 do mednarodnega priznanja ES in drugih držav v začetku leta 1992 in sprejema v OZN. Dokumenti nam odpirajo vpogled v politično dogajanje v Sloveniji, dileme, s katerimi so se srečevali vodilni politiki, občasne različne poglede in vso težo odgovornosti pri tako usodnih odločitvah, kot je bila vojaška obramba ali podpis Brionske deklaracije. Repe je v knjigi objavil okoli trideset zapisnikov sej razširjenega Predsedstva Republike Slovenije, na katerih so ob sodelovanju najvišjih skupščinskih, vladnih in vojaških predstavnikov oblikovali sklepe, predloge in naloge za reševanje najbolj aktualnih problemov. V zbirko je uvrstil tudi nekaj magnetogramov, ki plastično kažejo čustvenost razprav in dramatične okoliščine, v katerih so sprejemali zgodovinske sklepe. Med njimi naj posebej omenimo magnetogramska zapisa sej razširjenega Predsedstva Republike Slovenije 1. 7. in 8. 7. 1991 (dok. 34 in 55), ki sta neavtorizirana in nelektorirana, ter magnetogram 22. skupne izredne seje Skupščine Republike Slovenije 30. 6. 1991 (dok. 20). Pri magnetogramih bi bili koristni manjša pojasnila in popravki očitnih napak. Ob tem naj opozorimo, da o nekaterih pomembnih dogodkih niso pisali dokumentov, tako tudi ne zapisnika o eni najusodnejših odločitev z dne 27. junija 1991, ko so se na 44. seji razširjenega Predsedstva Republike Slovenije odločili za oboroženo obrambo. O dogajanjih tega dne imamo ohranjene le pozneje zapisane sklepe, ki veljajo kot zapisnik. Tu pa si pri opisu dogajanja lahko pomagamo le s dobrimi spominskimi pričevanji sodelujočih.

V dokumentih sledimo različnim konceptom ureditve jugoslovanske države, ki so v zveznih organih – v prepričanju, da bo Jugoslavija obstala – nastajali še tja do jeseni 1991, vidimo pa tudi podobne poskuse mednarodne skupnosti (Carringtonov načrt). Viri sklepnega poglavja odsevajo različne poglede članic Evropske skupnosti na mednarodno priznanje Slovenije in Hrvaške, pa tudi zapletene odnose med obema državama, ki od napada JLA na Slovenijo nista bili več "siamski dvojčici", iz njih pa je lahko zaznati tudi vzroke za sedanje konfliktne razmere. To je najbolje videti iz beležke o pogovorih delegacij Republike Slovenije in Republike Hrvaške ob podpisovanju pogodbe o vzpostavitvi diplomatskih odnosov in gospodarskem sodelovanju 6. 2. 1992 (dok. št. 140). Dokumenti pa tudi nazorno kažejo (pri tem naj opozorimo zlasti na tehtne analize ministrstva za zunanje zadeve), kdo nas je pri mednarodnem priznanju podpiral in kdo zaviral. To je ne nazadnje videti tudi iz vrstnega reda držav, ki so nas priznale in je objavljen v prilogah. Če

odštejemo Hrvaško in nekaj nekdanjih sovjetskih republik je med tedanjimi "pravimi" državami na prvem mestu Islandija – to smo žal kar prepogosto prezrli – in seveda Nemčija, ki je najbolj zaslužna za naše priznanje, saj je zanj tvegala celo spor s Francijo in hud konflikt v tedaj nastajajoči "maastrichtski" Evropi. Sledila sta Vatikan in Avstrija, po drugi strani pa si je npr. Italija vzela čas in je odločitev Evropske skupnosti z dne 15. januarja potrdila šele naslednji dan. Sprenevedavost italijanske diplomacije v času boja za neodvisnost in mednarodno priznanje pa je popravil italijanski predsednik Francesco Cossiga, ki je kot prvi tuji državnik obiskal Slovenijo in predsedniku Milanu Kučanu osebno izročil dekret o priznanju s strani italijanske vlade.

Iz opomb k posameznim dokumentom o tem, kje so, je videti, da jih je avtor večinoma izbral iz arhiva predsednika Republike Slovenije, ministrstva za zunanje zadeve in arhiva Državnega zbora Republike Slovenije ter še niso bili predani osrednjemu slovenskemu arhivu, to pa pomeni, da so zaenkrat dostopni le pod posebnimi pogoji in je zato objava še posebej pomembna za strokovno in širšo javnost. Posamezna tematska poglavja avtor uvaja z uvodnimi študijami, ki temeljijo na njegovih doma in v tujini objavljenih knjigah in člankih, zlasti na monografiji, ter olajšujejo uporabo dokumentov. Temu sta namenjeni tudi objavi kronologije pomembnejših dogodkov in relevantne literature v prilogah.

V uvodu je avtor izrazil pričakovanje, da bo bralec iz izbranega gradiva začutil "duh časa" vznemirljivih, protislovnih in s spremembami nabitih osemdesetih let in začetka devetdesetih let. Ta cilj je vsekakor dosegel in s tremi knjigami dela Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, ki je največje delo o naši najnovejši zgodovini, smo dobili nov pomemben prispevek k osvetlitvi procesa demokratizacije in poti do udejanjenja slovenske državne samostojnosti. Za to zaslužijo vse priznanje avtor prof. dr. Božo Repe in Arhivsko društvo Slovenije oziroma uredništvo zbirke Viri z glavnim urednikom prof. dr. Francetom Dolinarjem.

Miroslav Stiplovšek

Milica Trebše Štolfa, Slovensko-kanadsko društvo / Slovenian Canadian Association Edmonton, Alberta, Canada 1964–2004, Ljubljana – Edmonton 2004, 199 strani.

Kot smo že navajeni, je izpod peresa mag. Milice Trebše Štolfa, dolgoletne raziskovalke slovenskega izseljenstva, prišla še ena iz palete monografskih knjig; izjemna knjiga o delovanju slovenskega društva v Kanadi, izdana v počastitev štiridesetletnice delovanja Slovensko-kanadskega društva iz Edmontona v Alberti.

Tako kot povsod po svetu so tudi v tem delu velikanske Kanade tam živeči Slovenci začutili potrebo po druženju s svojimi rojaki, ohranjanju spomina na domovino, slovenski jezik, kulturo, tradicijo. Zato so junija 1964 sklicali ustanovni občni zbor in tako že štirideset let negujejo prelepo slovensko tradicijo. Kako uspešni so pri tem, zgovorno priča prispevek gospoda McIntyrja, v katerem je med drugim zapisal: "Ugotovil sem, da se redno srečujejo na lepi slovenski pristavi v Edmontonu in da je tam ob vsaki priložnosti, ko se srečajo, veliko dobre hrane, pijače in veliko prijetnih ljudi" (str. 165).

Čestitke ob jubileju in knjigi na pot so izrazili predsednik Republike Slovenije, predsednik vlade Kanade, predsednik province Alberta, predsednik Komisije DZ za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, direktorica Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, državni sekretar z Ministrstva RS za kulturo in nekdanji minister za kulturo province Alberta.

Od prvih korakov društva do danes nas knjiga vodi skozi devet poglavij, in to v dveh jezikih (slovensčini in angleščini) in na 199 straneh. Z izjemno zavzetostjo in čutom za svojo dediščino so člani društva zbirali gradivo in soustvarjali pričujočo knjigo. Zaradi poplave, ki je uničila tudi arhivsko gradivo, je delovanje društva v prvih letih obstoja poznano le iz kronološkega poročila, nastalega na podlagi gradiva pred uničenjem. Kronološki pregled kulturnih in družabnih dogodkov, športnih in rekreativnih ter drugih dejavnosti daje odličen vpogled v del zgodovine slovenskega izseljenstva. Tudi v Edmontonu so zelo hitro ugotovili, da resničnega sodelovanja in druženja ne bo brez lastnega doma, ki bi jih povezoval. Tako je nastal Slovenski dom na pristavi, kjer so se Slovenci počutili domače in na svojem. Zaživel so družabna srečanja, plesi, pikniki, zapeli so zbori. Glede na to, da je skrb za kulturno dediščino in jezik resno delo, so organizirali tudi slovensko šolo. Zaradi velikega zanimanja za pouk le-ta ni bil namenjen zgolj otrokom, temveč tudi odraslim članom društva. Posebej je treba pohvaliti povezovanje z institucijami zunaj društva, odprtost društva pri navezovanju stikov in željo članstva po sodelovanju. Za zgodovino slovenskega izseljenstva so dragoceni tudi seznam vseh predsednikov in članov društva, sezname društvenih odborov ter zapisani spomini članov. Neprecenljivo vrednost knjige pa predstavljajo številne odlično dokumentirane fotografije.

Avtorica knjige, ki že skoraj dvajset let neutrudno vceplja pomembnost ohranjanja kulturne dediščine Slovincem po svetu, je tudi tokrat upravičeno postavila na prvo mesto zbiranje in varovanje arhivskega gradiva. To pa je temelj za ohranjanje in raziskovanje naše skupne preteklosti in sedanjosti.

Z velikim veseljem ugotavljam, da je zavest o pomenu arhivskega gradiva med izseljenci na zelo visoki ravni in da vedo, da je njihovo delovanje del slovenske zgodovine.

Za širše poznavanje naše zgodovine pa bi morala ta knjiga dobiti zaslužno mesto znotraj strokovne literature.

Nada Čibej